ERIK ADAMČO v. Slovakia (№ 19990/20)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження, в межах якого заявника було визнано винним за двома епізодами обвинувачення у співучасті у вбивстві, вчиненому в контексті організованої злочинності, з огляду на роль, яку в цьому провадженні відіграли показання співучасників, які погодилися співпрацювати зі стороною обвинувачення в обмін на імунітет або інші переваги (*výhody*). У Словаччині таких людей називають обвинуваченими, які співпрацюють (*spolupracujúci obvinení*), свідками, які співпрацюють (*spolupracujúci svedkovia*), або в просторіччі «покаянними» (*kajúcnici*). Це порушувало питання за статтею 6 Конвенції.

Як було встановлено національними судами, у 1997 році особу A було вбито біля гірського перевалу в центральній Словаччині. Кілька осіб на чолі з B безпосередньо брали участь у вбивстві. Суди також встановили, що на зустріч зі своїми вбивцями A підвезли троє осіб, у тому числі заявник і C.

20 та 24 червня 2014 року заявника було обвинувачено за двома епізодами обвинувачення у співучасті у вбивстві за підозрою в причетності до вбивства A та D. Обвинувачення ґрунтувалися, зокрема, на показаннях B, C та E. 21 квітня 2015 року до суду було направлено обвинувальний акт.

2 березня 2017 року Жилінський окружний суд визнав заявника винним і призначив покарання у вигляді 25 років позбавлення волі. Було встановлено, що він брав участь у насильницькому перевезенні A до B, знаючи, що A буде вбито, що він разом зі своїм братом найняв E вбити D, і що він допомагав E у вчиненні вбивства.

Засудження, головним чином, ґрунтувалося на показаннях безпосередніх учасників убивств, а саме B, C та E, а також інших свідків, які знали про вбивства від виконавців.

У відповідь на заперечення заявника про те, що показання B, C і E фактично були показаннями від злочинців, які отримали переваги за надання показань стороні обвинувачення, суд заявив, що він дослідив ці показання «особливо ретельно», і розглянув «особливо уважно» внутрішню логіку, послідовність їхніх показань, та узгодженість з іншими наявними доказами.

Той факт, що свідки, про яких йдеться, користувалися перевагами, відповідало закону. Ці свідки викривали не лише заявника, а й інших осіб, особливо самих себе. Було б нелогічно, якби вони казали неправду. До того, окружний суд зазначив, що E пояснив, чому він змінив свою початкову версію на ту, що інкримінувала заявника.

Хоча мова йшла про надзвичайно серйозні правопорушення, вони були звичайною справою для відповідних свідків у той час, тому будь-які невідповідності в їхніх показаннях є незначними.

Якби ці свідки надали відпрацьовані показання під тиском слідства, то такі не мали б неузгодженостей. Тому можливі невідповідності з об'єктивними доказами

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

не підірвали правдивість їхніх показань, а продемонстрували, що свідки описали дійсно те, що вони пережили.

Заявник оскаржив вирок до апеляційного суду, спираючись на свої аргументи, висловлені в суді першої інстанції й вказавши, що B, C та E фактично були злочинцями, й не могли бути свідками.

27 червня 2017 року регіональний суд відхилив його апеляцію. Він встановив, що аргументи заявника в основному стосувалися оцінки доказів і обґрунтування його засудження. Далі апеляційний суд процитував значні уривки з вироку суду першої інстанції, схваливши його висновки та додавши, що не виключається, що обвинувальний вирок, певною мірою, має ґрунтуватися на показаннях співучасників, і не вимагається, аби такі показання підтверджувалися іншими доказами. Важливо, щоб такі докази були піддані ретельній перевірці. У даній справі засудження заявника ґрунтувалося на показаннях низки свідків, які співпрацювали зі стороною обвинувачення, що зіштовхнулися з сукупністю інших доказів. У цьому процесі показання свідків, які співпрацювали зі стороною обвинувачення підлягали «вільній оцінці доказів» у розумінні статті 2 § 12 Кримінального процесуального кодексу, «так само як і будь-які інші докази».

17 квітня 2019 року Верховний суд визнав неприйнятною касаційну скаргу заявника. Характер його перегляду не дозволяв повторно перевірити показання співучасників як такі. Прийнятність таких доказів відображала зацікавленість суспільства в розслідуванні та переслідуванні найнебезпечніших злочинців. Такі докази повинні були оцінюватися за методом вільної оцінки, як і будь-які інші докази. Цей метод не передбачав способу встановлення того чи іншого факту. Це питання має розглядатися в кожній конкретній справі з урахуванням індивідуальної доказової ситуації.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявник скаржився за пунктом 1 та підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції на те, що провадження проти нього було несправедливим, оскільки його засудження свавільно обґрунтовувалося на показаннях свідків, які співпрацювали зі стороною обвинувачення в обмін на певні переваги, зокрема імунітет.

Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що Конвенція не забороняє національному суду покладатися на викривальні показання, надані співучасником, навіть якщо відомо, що цей свідок відомий у кримінальних колах (див. рішення у справі Xenofontos and Others v. Cyprus, з подальшими посиланнями). Однак використання показань, наданих свідками в обмін на імунітет або інші переваги, може поставити під сумнів справедливість провадження проти обвинуваченого та може порушити складні питання тією мірою, в якій за своїм характером такі показання є відкритими для маніпуляцій та можуть надаватися виключно для того, аби отримати переваги, запропоновані в обмін, або для особистої помсти. Таким чином, не можна недооцінювати ризик того, що особу

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

можуть звинуватити та судити на підставі неперевірених показань, які не обов'язково є безкорисливими (див. рішення у справі Habran and Dalem v. Belgium).

У цій справі заявника у 2017 році було визнано винним за двома епізодами обвинувачення у співучасті у вбивстві двох осіб у 1997 та 1999 роках. З огляду на сплив часу, характеру вчинених організованою групою злочинів та інші фактори, сторона обвинувачення зіштовхнулася зі значними проблемами доказування, і засудження по суті ґрунтувалося переважно на показаннях свідків. Визнаючи, що B, C та E були ключовими свідками, Уряд, тим не менше, стверджував, що засудження не ґрунтувалося виключно або вирішальною мірою на їхніх показаннях. У зв'язку з цим він посилався на показання свідків і експертів, а також на інші види доказів (пункт 60 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що експертиза у справі головним чином стосувалася причини та механізму смерті жертв, і що вона не мала прямого відношення до того, хто їх вбив. Попри той факт, що жертви померли, а причина та механізм смерті не заперечувалися, і B, C та E зізналися у тому, що були відповідальними за вбивства або іншим чином безпосередньо причетними до них, вирішальним фактором з точки зору кримінальної відповідальності заявника був його зв'язок з вбивствами, якщо він мав місце. З цього приводу не було надано експертних чи будь-яких інших об'єктивних доказів. Що стосується вбивства A, то суди встановили зв'язок, оскільки заявник був серед тих, хто доставив його до Б, знаючи, що його збираються вбити. Цей зв'язок ґрунтувався на показаннях B і C. Що стосується вбивства D, то зв'язок заявника з ним як підрядника та співучасника ґрунтувався на показаннях E. Будь-які інші показання свідків були з чужих слів. За цих обставин ЄСПЛ визнав, що засудження заявника значною мірою ґрунтувалося на показаннях B, C та E (пункт 61 рішення).

Оскільки ці показання були надані співучасниками, які, як стверджується, отримали переваги в обмін на викривальні показання щодо заявника, ЄСПЛ повинен з'ясувати, як заперечення заявника щодо цих показань розглядалися на національному рівні та чи забезпечили органи влади належний ступінь перевірки його питання (див. рішення у справі Adamčo v. Slovakia), беручи до уваги, що необхідна інтенсивність такої перевірки корелює з важливістю переваги, яку співучасник натомість отримує за надані ним показання (див. рішення у справі Erdem v. Germany (ухв.)) (пункт 62 рішення).

Хоча суди не заперечували наявність розбіжностей в показаннях B і C, вони визнали їх несуттєвими й, оскільки показання B щодо часу смерті A відрізнялися від висновку експертів, суди відзначили, що один з експертів сам визнав, що людську помилку не можна повністю виключати (див. пункт 19 цього рішення). ЄСПЛ вважав, що визначення часу смерті A мало особливе значення, оскільки можлива затримка в часі між моментом передачі A до B, та вбивством A, ставила під сумнів існування наміру убити A як тільки його передали B, обізнаність про що сприяла засудженню заявника (пункт 65 рішення).

До того, суди зазначили, що причини C для надання показань стороні обвинувачення були роз'яснені (див. пункт 22 цього рішення). Однак, немає жодних

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

ознак того, що вони звернули будь-яку увагу на ці причини або на характер і обсяг переваг, які отримали B і C, окрім загального твердження про те, що надання переваг в обмін на інкримінуючі показання від співучасника відповідало закону (пункт 66 рішення).

Стосовно E заявник зазначив, що вироком, який набрав законної сили, його було виправдано за обвинуваченням у вбивстві D, і що повторний судовий розгляд після його зізнання було відхилено з підстави того, що воно не узгоджувалося з іншими доказами. У будь-якому разі інкримінуючі показання E мали багато неузгодженостей, і не могли бути відокремлені від того факту, що йому фактично було надано імунітет відносно 4 вбивств (див. пункти 15 і 25 цього рішення) (пункт 67 рішення).

Суди відзначили беззаперечний факт того, що виправдання E. відбулося за іншої доказової ситуації, аніж при засудженні заявника, й вирішили, що відмова у повторному судовому розгляді справи E не мала жодних наслідків. На додаток, вони надали перелік пояснень неузгодженостей у його показаннях, у тому числі суперечність з висновками експертів щодо сторони тіла жертви, в яку було здійснено постріл (пункт 68 рішення).

ЄСПЛ вважав, що різні висновки, до яких дійшли національні суди щодо правдивості показань E у провадженні з розгляду клопотання про повторний перегляд справи, та занепокоєнь заявника щодо розгляду його справи, а також обґрунтування судів на користь прийняття іншого рішення, в останньому випадку, були явно недостатні. Аналогічним чином, пояснення національних судів щодо неузгодженостей в показаннях свідка E, особливо щодо показань експертів, створили враження, що вони намагалися виправдати прийняття його версії подій, а не піддати її критичному аналізу (пункт 69 рішення).

Однак у цій справі національні суди підійшли до деяких заперечень заявника в такий спосіб, що явно спотворив зміст відповідних показань (доказів), покликаючись на аргументацію, якій явно бракувало узгодженості. Про це свідчить, наприклад, підтвердження правдивості показань свідків, які співпрацювали зі стороною обвинувачення, а не того, що таку правдивість підірвали неузгодженості між цими показаннями та іншими об'єктивними доказами, а також неминуча розбіжність виправдання неузгодженостей в показаннях E наслідком стресу, завданого унаслідок вбивства D, у той час, як неузгодженості в показаннях співучасника пояснюються звичним для нього та осіб, з якими він співпрацював, характером вчинених правопорушень (див. пункти 21 та 22 цього рішення) (пункт 71 рішення).

На відміну від згаданої справи Xenofontos and Others (§ 80), корисливі мотиви з боку B, C та E не були виключені (пункт 72 рішення).

Фактично суди не приділили жодної помітної окремої уваги обсягу і характеру переваг, отриманих будь-яким із цих свідків у обмін на інкримінуючі показання щодо заявника, не зважаючи на його конкретні аргументи з цього приводу та не зважаючи на його здатність перехресного допиту цих свідків (пункт 73 рішення).

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

Проте, переваги, про які йде мова, видаються досить значними, особливо у випадку C та E, які принаймні тимчасово були захищені від судового переслідування за одне (C) та чотири (E) епізоди вбивства. Хоча B дійсно було обвинувачено у вбивстві A, жодної інформації, яка б демонструвала розвиток подій і результати відповідного провадження ЄСПЛ не було надано. Хоча кримінальне провадження щодо C та E було розпочато або відновлено, і попри їхні зізнання та час, що сплив, немає жодних ознак того, що вони дійсно постали перед судом (пункт 74 рішення).

Що стосується наявності та ефективності будь-яких гарантій, ЄСПЛ зазначив, що, хоча КПК регулює тимчасове призупинення пред'явлення обвинувачень так призупинення кримінального переслідування щодо осіб, які співпрацювали (див. пункти 41 і 42 цього рішення), як видається, не існує будь-яких законодавчих рамок чи усталеної практики щодо таких питань, як імунітет для цих винних осіб. З урахуванням етапу досудового розслідування, на якому відбуваються такі домовленості, вони здійснюються за виключної відповідальності органів прокуратури, за відсутності будь-якого елементу судового контролю (див. згадане рішення у справі Adamčo, § 70). Хоча у своїй апеляції, касаційній скарзі та конституційній скарзі заявник послідовно та детально ставив під сумнів характер та обсяг переваг, наданих B, C та E у зв'язку з обставинами його справи, його аргументи отримали не більше аніж абстрактні відповіді (пункт 75 рішення).

Підсумовуючи, з огляду на важливість показань B, C та E для судового розгляду щодо заявника, ЄСПЛ встановив, що виходячи з конкретних обставин цієї справи, їх використання під час судового розгляду не супроводжувалося належними гарантіями для забезпечення загальної справедливості провадження (там само, §71, і на відміну від згаданої справи Habran and Dalem, § 117).

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що судовий розгляд справи заявника не відповідав гарантіям справедливості, передбаченим статтею 6 Конвенції. Отже, було порушення статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 1 червня 2023 року й набуло статусу остаточного 1 вересня 2023 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.